

Vertaistuki asunnottomuustyössä: Erasmus+-rahoitteisen *Accommodating a Travelling Life* (ATL) -hankkeen tuloksia

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Vertaistuki asunnottomuustyössä: Erasmus+-rahoitteisen Accommodating a Travelling Life (ATL) -hankkeen tuloksia

Kirjoittajat: Kauan Juliano Cangussu, Daria Smolyanska

Tiivistelmä

Tässä artikkelissa arvioidaan Erasmus+-rahoitteisen Accommodating a Travelling Life (ATL) -hankkeen valmennusohjelmaa, jonka tavoitteena on kouluttaa asunnottomuutta kokeneita ihmisiä toimimaan vertaistukihenkilöinä. Hanke toteutettiin vuosina 2020-2022 kuudessa maassa: Espanjassa, Kreikassa, Puolassa, Italiassa, Suomessa ja Englannissa. Hankekumppanit kehittivät yhdessä vertaistukimenetelmään ja restoratiivisen oikeuden periaatteisiin perustuvan koulutusmallin. Mallin teoreettista pohjaa analysoidaan tämän artikkelin ensimmäisessä luvussa. Toisessa luvussa käsitellään asunnottomuutta kokeneille henkilöille ja asunnottomien parissa työskenteleville ammattilaisille järjestetyn pilottikoulutuksen tuloksia.

I. Johdanto: Asunnottomuus Euroopan unionissa

Miljoonilla ihmisillä ympäri maailmaa ei ole asuntoa. Koska heiltä on evätty tämä perustavanlaatuinen ihmisoikeus¹, he kärsivät taloudellisesta puutteesta, ovat alttiimpia terveysongelmille² ja kohtaavat sosiaalista syrjintää³ (OECD, 2020). Ei ole yllättävää, että useissa yhteiskunnissa tiedot osoittavat, että heidän kuolleisuutensa on paljon suurempi kuin muun väestön⁴.

Huolimatta Euroopan unionin maiden korkeasta taloudellisesta ja yhteiskunnallisesta kehitystasosta asunnottomuus on niissä edelleen yleistä, eikä sen loppua ole näköpiirissä. Tällä hetkellä ei ole helppoa mitata ja vertailla tarkasti asunnottomien määrää kussakin maassa, koska käytössä on monia erilaisia tiedonkeruumenetelmiä eivätkä kaikki valtiot tee säännöllisiä tutkimuksia (O'Sullivan et al., 2020; Pleace, 2016). Lisäksi valtioiden käytännöt ja lainsäädäntö poikkeavat toisistaan sen suhteen, miten ne määrittelevät asunnottomuuden, mikä vaikeuttaa saatavilla olevien tietojen vertailevaa analysointia.

Euroopan tasolla on kuitenkin pyrkimyksiä tarjota yhteinen nimittäjä asunnottomuuden tutkimusta ja politiikkaa varten. Euroopan asunnottomuustoimijoiden kattojärjestö FEANTSA (European Federation of National Organisations Working with the Homeless) ehdotti vuonna 2004 yhteistä luokittelua, jota on käytetty monilla asunnottomuutta käsittelevillä foorumeilla. He ehdottivat eurooppalaisten valtioiden käytäntöjen ja normien innoittamana määritelmää, jossa ihmisarvoisen asunnon käsite rakentuu kolmesta

¹ Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 11 artiklan 1 kohta ja ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen 25 artikla takaavat jokaiselle oikeuden riittävään asuntoon.

Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusneuvoston erityisraportoiija, joka käsittelee oikeutta riittävään asuntoon, on työskennellyt vuodesta 2000 lähtien tämän oikeuden takaamiseksi, edistämiseksi ja toteuttamiseksi arvioimalla toistuvasti valtioiden politiikkaa ja antamalla suosituksia. Lisätietoja ihmisoikeuksista ja asunnottomuudesta on osoitteessa <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-housing/homelessness-and-human-rights>.

² Tutkimukset osoittavat, että asunnottomat ovat alttiimpia useille sairauksille, kuten mm: "mielisairaudet, päihteiden väärinkäyttö, sukupuolitaudit ja muut terveysongelmat (Cha, 2013), (Hwang, 2000), (Hwang, 2000)

³ (OECD, 2020) <https://www.oecd.org/social/soc/homelessness-policy-brief-2020.pdf>

⁴ Ranskassa tehdyssä tutkimuksessa todettiin, että asunnottomien ja väestön keskimääräisen eliniän välillä on 30-35 vuoden ero (Cha, 2013). Samankaltaisessa tutkimuksessa todettiin, että Puolassa ero on 17,5 vuotta (Romazko et al, 2017) ja Dublinissa miesten kuolleisuus on kolme kertaa suurempi ja naisten kuusi kertaa suurempi (Ivers et al, 2017).

osatekijästä: fyysisestä (asianmukainen asunto, jossa henkilöllä on yksinomainen hallintaoikeus), sosiaalisesta (yksityisyys ja henkilökohtaiset suhteet) ja oikeudellisesta (voimassa oleva ja vakaa asumisoikeus). Asunnottomuus ymmärretään näiden kolmen osatekijän puuttumisena, eikä se siten rajoitu ainoastaan tilanteisiin, joissa henkilö asuu ulkona tai hätämajoituksessa⁵. Asunnottomana⁶ voidaan pitää myös henkilöä, joka käyttää tilapäisiä asumispalveluita⁷, jonka asumisolosuhteet ovat epävarmat⁸ tai joka asuu riittämättömässä asunnossa⁹.

Itse asiassa useimmat EU-maat tunnustavat virallisesti jotkin näistä seikoista asunnottomuudeksi. Se kuitenkin vaihtelee maittain, eikä EU:ssa ole virallista määritelmää. Euroopan asunnottomuustilanteen kartoittamiseksi on päätettävä, mitä määritelmää käytetään, varsinkin jos tukeudutaan jäsenvaltioiden tuottamiin tietoihin. Euroopan tilastotoimiston (EUROSTAT, 2018) vapaaehtoisessa kyselytutkimuksessa, joka tehtiin kahdessatoista Euroopan unionin maassa vuonna 2018, esitettiin, että vähintään 4 prosenttia niiden asukkaista oli ollut asunnottomana ainakin kerran elämässään. Kolme prosenttia vastaajista oli joutunut asumaan tilapäisesti jonkun toisen talossa, ja yksi prosentti ilmoitti nukkuneensa kadulla tai hätä- ja tilapäismajoituksessa. FEANTSA ja Abbé Pierre -säätiö arvioivat, että vuonna 2019 vähintään 700 000 ihmistä nukkui kadulla tai hätä- tai tilapäismajoituksessa minä tahansa yönä Euroopan unionissa¹⁰, mikä on 70 prosenttia enemmän kuin kymmenen vuotta aiemmin tehdyssä vastaavassa arviossa (Serme-Morin; Coupechoux, 2022).

Vaikka ajantasaisten tietojen ja vertailukelpoisten menetelmien hankkiminen on vaikeaa, on selvää, että asunnottomuus on vakava sosiaalinen ongelma kaikissa jäsenvaltioissa. Näihin olosuhteisiin vastatakseen Euroopan viranomaiset ja jäsenvaltioiden edustajat käynnistivät vuonna 2021 asunnottomuuden torjuntaa koskevan eurooppalaisen foorumin, joka asetti tavoitteekseen asunnottomuuden lopettamisen koko Euroopan unionissa¹¹. Tavoite kattaa erilaisia aloitteita, ja joiden tavoitteena on edistää käytännön toimijoiden ja poliittisten päättäjien keskinäistä oppimista, edistää EU:n rahoitusmahdollisuuksien hyödyntämistä, vahvistaa näyttöä sekä levittää ja edistää hyviä käytäntöjä.

Tässä artikkelissa analysoidaan asunnottomuutta kokeneiden sosiaalista integroitumista varten uusia käytäntöjä kehittäneen Erasmus+-hankkeen edistymistä ja osittaisia tuloksia. Syyskuun 2020 ja marraskuun 2022 välisenä aikana toteutettuun Accommodating a Travelling Life (ATL) -hankkeeseen osallistui kuusi eurooppalaista organisaatiota. Yhdessä ne kehittivät valmennuksen, jolla koulutetaan toisaalta asunnottomuutta kokeneita ihmisiä toimimaan vertaistukihenkilöinä ja toisaalta sosiaalialan ammattilaisia tukemaan ja työllistämään vertaistukihenkilöitä organisaatioissaan.

⁵ Amore, K., Baker, M. and Howden-Chapman, P. (2011) 'The ETHOS Definition and Classification of Homelessness: An Analysis', 5(2).

⁶ Joissakin Euroopan maissa tällaisissa oloissa elävät ihmiset luokitellaan asunnottomiksi, kun taas toisissa maissa he ovat asunnottomuusuhan alla eläviä. Euroopan komissio. Työllisyyden, sosiaaliasioiden ja osallisuuden pääosasto ja Euroopan sosiaalipolitiikan verkosto (ESPN). (2019) Asunnottomuuden ja asunnottomuuden syrjäytymisen torjunta Euroopassa: tutkimus kansallisista politiikoista. LU: Publications Office. Saatavilla osoitteessa: <https://data.europa.eu/doi/10.2767/624509> (Viitattu: 7. marraskuuta 2022).

⁷ Tilapäinen majoittuminen laitoksessa tai hätämajoituksessa ilman paikkaa, jonne mennä sen jälkeen.

⁸ Asuminen paikassa, joka on erittäin epävakaa häätouhan, epävarman vuokrasuhteen tai perheväkivallan vuoksi. Sisältää myös tilapäisen yöpymisen ystävän tai sukulaisen luona.

⁹ Asuminen paikallisiin standardeihin sopimattomassa asunnossa, äärimmäisen ahtaissa paikoissa tai asuntovaunuissa laittomilla leirintäalueilla.

¹⁰ Arvio perustuu tutkimukseen, joka on tehty laskemalla samanaikaisesti kadulla ja turvakodeissa nukkuvia ihmisiä tiettyinä öinä vuoden aikana eri Euroopan kaupungeissa.

¹¹ Lisätietoja asunnottomuuden torjuntaa käsittelevästä eurooppalaisesta foorumista on saatavilla osoitteessa: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1550&langId=en&preview=cHJldkVtcGxQb3J0YWhMjAxMjAyMTVwcmV2aWV3>.

II. Accommodating a Travelling Life (ATL) -hankkeen teorettinen viitekehys

Accommodating a Travelling Life (ATL) on Euroopan unionin Erasmus+-ohjelmasta¹² rahoitettu hanke. Hanketta koordinoi Fundación INTRAS (Espanja), ja se toteuttiin yhteistyössä viiden muun kumppanijärjestön kanssa: Helsingin Diakonissalaitoksen säätiö (Suomi), Society of Social Psychiatry P. Sakellaropoulos (Kreikka), Caritas Warsaw (Puola), SMES (Italia) ja Restorative Justice for All International Institute (Yhdistynyt kuningaskunta). Kaikki järjestöt työskentelevät suoraan asunnottomien parissa lukuun ottamatta brittiläistä kumppania, joka on omistautunut restoratiivisen oikeuden käytäntöjen ja arvojen edistämiseen.

Hankkeen päätavoitteena oli kehittää ja soveltaa koulutusohjelmaa, jonka avulla asunnottomuutta kokeneet ihmiset voivat toimia vertaistukihenkilöinä. Kurssin päätteeksi oppijat saavat Journey Certified Supporters (JCS) -tittelin, joka todistaa, että heidät on koulutettu toimimaan vertaistukihenkilöinä asunnottomuuspalveluissa. Samanaikaisesti ammattilaisille suunnattu erityisohjelma valmisteli heitä toimimaan kurssin kouluttajina sekä työllistämään vertaistukihenkilöitä ja tekemään heidän kanssaan yhteistyötä. Hankkeella on siis kolme kohderyhmää: asunnottomat tai entiset asunnottomat, jotka käyvät läpi vertaistukihenkilövalmennuksen, asunnottomuuspalvelujen työntekijät ja asunnottomat, jotka voivat hyötyä vertaistukihenkilön tuesta.

Hankkeen suunnittelusta ja toteutuksesta vastasi yhdessä monialainen ammattiryhmä, joka kokoontui säännöllisesti hankkeen kahden vuoden aikana ja kehitti yhdessä valmennusohjelman. Konkreettisina tuotoksina hanke tuotti kaksi käsikirjaa, joista toinen on tarkoitettu vertaistukihenkilöiden koulutukseen ja toinen ammattilaisille, sekä lautapelin osallistujien oppimisen tueksi. Vuoden 2022 alkupuoliskolla viisi asunnottomien parissa työskentelevää kumppaniorganisaatiota toteutti kaksi pilottikoulutusta kouluttajille ja vertaistukihenkilöille ja keräsi heiltä palautetta kursseista.

Tässä luvussa analysoidaan teoreettista viitekehystä, joka ohjasi koulutuksen keskeistä rakennetta ja sisältöä. Seuraavassa luvussa kuvaamme vertaistukihenkilön käsikirjan rakennetta ja sisältöä ja kommentoimme pilottivalmennuksen tuloksia.

Koulutuksen teoreettisessa ytimessä on kaksi käsitettä: vertaistuki ja restoratiivinen oikeus. Vertaistuki on mielenterveysalalla kehittynyt lähestymistapa, jonka tarkoituksena on antaa asiakkaille aktiivinen rooli vertaistensa tukemisessa. Restoratiivisella eli korjaavalla oikeudella taas tarkoitetaan lähestymistapaa, jossa käsitellään vahinkoa tai sen riskiä sitouttamalla asianomaiset pääsemään yhteisymmärrykseen.

Näiden lähestymistapojen valinta ei ole sattumaa. Intras, joka on hanke-ehdotuksen tehnyt kumppani, työllistää vertaistukihenkilöitä palveluissaan ja oli mukana eurooppalaisessa Peer2Peer-hankkeessa¹³, jossa luotiin ammatillinen kurssi mielenterveyspalvelujen vertaistukihenkilöiden kouluttamiseksi. Myös Diakonissalaitos erottuu edukseen siinä, että se työllistää kokemusasiatuntijoita, mikä on käytäntö, joka ei

¹² Erasmus+ on Euroopan unionin ohjelma, jolla tuetaan yleissivistävää ja ammatillista koulutusta, nuorisoa ja urheilua. Nykyinen ohjelma kattaa vuodet 2021-2027, ja sen yhtenä painopisteenä on sosiaalisen osallisuuden edistäminen kaikkialla Euroopassa. ATL-hanketta rahoitetaan avaintoimintakokonaisuuden ohjelmana, jossa keskitytään edistämään innovatiivisten käytäntöjen kehittämistä organisaatioiden välisen yhteistyön avulla. (Lähde: <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/>). Erasmus+-tietokannasta tehty tutkimus (lähde: <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/projects>) osoittaa, että asunnottomuuteen kohdistuvia hankkeita on edelleen hyvin vähän.

¹³ Hanketta rahoitettiin nykyisin lakkautetusta Leonardo da Vinci -ohjelmasta, joka oli elinikäisen oppimisen ohjelman 2007-2013 alaohjelma. Vuoden 2014 jälkeen näihin ohjelmiin aiemmin kuuluneet aloitteet sisällytettiin Erasmus+-ohjelmaan 2014-2020. Tällä hetkellä on voimassa Erasmus+-ohjelma 2021-2027. Hankkeen henkiset tuotokset ovat saatavilla osoitteessa: <http://p2p.intras.es/>.

ole vielä kovin yleinen eurooppalaisissa asunnottomia tukevissa palveluissa. Toisaalta Restorative Justice for All International -instituutin päätehtävänä on nimensä mukaisesti restoratiivisen oikeuden edistäminen.

Vaikka molempia lähestymistapoja käytetäänkin toistaiseksi harvoin asunnottomuuden torjuntaan tarkoitetuissa palveluissa, niitä voidaan hyödyntää kentällä. Vertaistuki ja restoratiivinen oikeus koostuvat lähinnä käytännöistä, jotka on kehitetty keskinäisen tuen voimavarojen hyödyntämiseksi ja konfliktien hallinnan parantamiseksi. Ne ovat käytännöllistä tietoa, jota voidaan käyttää eri ympäristöissä. On tärkeää antaa yleiskatsaus siitä, mitä kullakin ilmaisulla tarkoitetaan, niiden historiallisesta alkuperästä ja akateemisesta kirjallisuudesta, jossa pyritään tunnistamaan niiden tärkeimmät periaatteet, arvot ja käytännöt.

Vertaistukimenetelmää on käytetty menestyksekkäästi mielenterveyspalveluissa jo muutaman vuosikymmenen ajan. Vertaistukihenkilöiden palkkaaminen seurasi uudenlaisen interventioparadigman syntymistä mielenterveyspalvelujärjestelmässä 1970-luvulla, johon usein viitataan nimellä deinstitutionalisaatioliike. Laitosten purkamisessa keskityttiin mielenterveyskuntoutujien sosiaaliseen integroitumiseen perheisiinsä ja yhteisöihinsä ja vastustettiin heidän eristämistään laitoksiin. Heidän uudelleenkotouttamistaan seurasi heihin liitettyjen laajalle levinneiden ennakkoluulojen demystifioiminen (Campos ym., 2016) ja sen roolin arvostaminen, joka heillä voisi olla aktiivisina toimijoina omassa toipumisessaan ja vertaistensa toipumisessa.

Vertaistuen arvo on tunnustettu laajemmin viime vuosikymmeninä osana suuntausta, jossa tunnustetaan mielenterveyspalveluiden asiakkaiden osallistumisen arvo toipumispalvelujen suunnittelussa ja tarjoamisessa. Maailman terveysjärjestön (1989) asiakirjassa edistetään asiakkaiden yhä aktiivisempaa osallistumista palvelujen tarjoamiseen¹⁴. Vertaistuki on erinomainen osallistumisen muoto.

Vertaistuki on väistämättä avoin termi, jolla voidaan viitata mihin tahansa samankaltaisessa tilanteessa olevien ihmisten väliseen tuen muotoon, ja sitä on käsitelty tieteellisessä kirjallisuudessa monin eri tavoin. Gartner ja Reisman (1982) määrittivät sen samankaltaisista mielenterveysongelmista kärsivien ihmisten tarjoamaksi emotionaaliseksi tueksi, jonka tarkoituksena on saada aikaan tietty sosiaalinen tai henkilökohtainen muutos. Mead, Hilton ja Curtis (2001) esittivät laajemman määritelmän, jossa korostettiin, että se on keskinäisen tuen järjestelmä, jota luonnehtivat joidenkin periaatteiden, kuten kunnioituksen, jaetun vastuun ja keskinäisen yhteisymmärryksen noudattaminen. Jälkimmäisessä määritelmässä on selvästi määräävä ja laadullinen sävy, sillä siinä pyritään analysoimaan ja samalla edistämään käytännössä hioutuneita eettisiä periaatteita ja arvoja.

Näillä peruseriaatteilla varmistetaan, että vertaistukisuhde - vaikka sitä tarjottaisiinkin muodollisesti - perustuu vastavuoroiseen tukeen eikä vain auttamiseen. Se suosii näin ollen asiakkaiden autonomiaa ja varmistaa, että vertaistuki ei rajoitu pelkkään neuvontaan vaan on voimaannuttamisprosessi, jossa kokemusten vaihto auttaa ihmisiä uskomaan itseensä, ottamaan vastuuta ja löytämään keinoja elämänsä uudelleenrakentamiseen (Mead et al., 2001). Jotta näin voisi tapahtua, vertaissuhde pyrkii perustumaan keskinäiseen ymmärrykseen, kunnioitukseen ja jakamiseen.

Mikään ei estä vertaistuen käyttämistä asunnottomien keskuudessa, mikä todennäköisesti tapahtuu useimmiten epävirallisesti tai asunnottomien liikkeissä¹⁵. Sen käytöstä instituutioissa, kuten

¹⁴ Kuten asiakirjassa huomautetaan, "kuluttajat" ja "asiakkaat" ovat englanninkielisessä kirjallisuudessa ja mielenterveystyötä tekevissä laitoksissa suosittuja termejä, joiden merkitys korostaa hoitoa hakevien mielenterveysongelmista kärsivien henkilöiden toimijuutta. Muilla kielillä tällaiset termit saatetaan jättää huomiotta, koska niillä on vähemmän myönteinen merkitys (World Health Organisation, 1989).

¹⁵ On huomionarvoista, että eri maissa on useita asunnottomien liikkeitä, jotka toimivat vertaistensa keskinäisinä tukiverkostoina, joissa keskitytään paitsi yksilölliseen toipumiseen myös kollektiiviseen kamppailuun julkisen asuntopolitiikan puolesta.

Diakonissalaitoksen säätiössä, on myös jo onnistuneita esimerkkejä. ATL-hanketta suunnitellessaan kumppanit totesivat aiemmassa tutkimuksessaan, että kentällä toimiville vertaistukihenkilöille ei ollut saatavilla avoimen lähdekoodin koulutusta, minkä vuoksi he pyrkivät yhdessä luomaan sellaisen, joka on räätälöity erityisesti asunnottomille. Hankkeessa todettiin myös, että monet asunnottomat kärsivät mielenterveysongelmista ja voivat hyötyä vertaistuen käytöstä mielenterveyspalveluissa saadusta tiedosta.

Restoratiivinen oikeus on kehitetty ensisijaisesti käytäntöinä, ja sitä ohjaavat arvot ja periaatteet ovat hyvin samankaltaisia kuin vertaistukea määrittävät arvot ja periaatteet. Termi¹⁶ on levinnyt viimeisten viiden vuosikymmenen aikana viittaamaan konfliktinratkaisumuotoihin (rikosoikeudellisiin tai ei-rikosoikeudellisiin), jotka vastustavat länsimaisten rikosjärjestelmien rankaisevaa lähestymistapaa. Sen maailmanlaajuinen arvostus on johtanut siihen, että sitä on aktiivisesti edistetty Yhdistyneiden Kansakuntien talous- ja sosiaalivestoston (ECOSOC) päätöslauselmilla, erityisesti päätöslauselmalla 2002/12. Sen teksteissä esitetään restoratiiviseen oikeuteen liittyvät perusehdot ja -periaatteet ja suositellaan sen soveltamista kaikille YK:n jäsenvaltioille¹⁷.

Vaikka restoratiivisen oikeuden ohjelmat ovat viime vuosina levinneet useisiin rikosoikeudellisiin järjestelmiin, sen sovellukset eivät rajoitu rikosoikeudellisiin konflikteihin. Howard Zehr (1992), joka on restoratiivisen oikeuden tutkimuksen keskeinen lähde, korostaa painokkaasti muita tilanteita, joissa sitä voidaan soveltaa. Restoratiivinen oikeus on lähestymistapa konflikteihin, jossa keskitytään vahingon korjaamiseen ja ennaltaehkäisyyn, ja sitä voidaan käyttää kaikenlaisissa konflikteissa. Sen keskeisenä periaatteena on antaa kaikille konfliktin osapuolille ääni ja valta. Uhrien tarpeita ja huolenaiheita kuunnellaan, ja rikosentekijöitä kehoitetaan ottamaan vastuu teoistaan ja pohtimaan, mikä niihin johti (Zehr, 2002). Vahingoittuneiden sosiaalisten suhteiden palauttaminen yksilöiden ja yhteisöjen välille on yksi restoratiivisen oikeuden mukaisuuden tavoitteista, ja siinä siirrytään pois käsityksestä, jonka mukaan oikeuden mukaisuus olisi rikosentekijän rankaisemista (Zehr, 1990).

Uhriin kohdistuneen vahingon korjaaminen on siis keskeistä restoratiivisessa oikeudessa. Konfliktiin osallistuneista ihmisistä (uhri, hyökkääjä ja yhteisö) tulee parantamisen päähenkilöitä. Useita tekniikoita, kuten sovittelua, voidaan käyttää, mutta restoratiivisen oikeuden keskeinen ydin ovat sen periaatteet: ei-dominanssi, yksikään osapuoli ei voi päihittää toista, osapuolten voimaannuttaminen neuvottelujen päähenkilöinä, tasapuolinen kohtelu, kaikkien osapuolten aktiivinen kuuntelu, alentavien tai halventavien seuraamusten kieltäminen ja vapaaehtoisuus.

Asunnottomuuteen liittyy usein konflikteja. Konflikti voi olla jonkun ihmisen asunnottomuuden syy tai sen seuraus. Asunnottomuuden varjopuolek tekevät asunnottomista usein entistä alttiimpia luomaan uusia konflikteja, olemaan uhreja ja rikosentekijöitä. Restoratiivinen oikeus tarjoaa keinoja parantua ja ehkäistä uusia vahinkoja, integroida asunnottomat heitä ympäröiviin yhteisöihin ja palauttaa heidän perhe- ja ystävyysuhteensa.

¹⁶ Termiä käytti ensimmäisen kerran Albert Eglash vuonna 1975 pidetyssä ensimmäisessä kansainvälisessä palauttamista käsittelevässä symposiumissa, ja se levisi Howard Zehrin konferensseissa ja kirjoissa seuraavina vuosikymmeninä. He eivät kuitenkaan ole keksijöitä sen käytännöille ja periaatteille, mitä nykyään ymmärretään korjaavaksi oikeudeksi, sillä ne on esitetty konfliktien ratkaisustrategioissa, joita eri yhteiskunnat ovat käyttäneet muinaisista ajoista lähtien.

¹⁷ Samana vuonna Euroopan unionin neuvoston päätöksellä perustettiin "restoratiivisen oikeuden kansallisten yhteispisteiden eurooppalainen verkosto", jonka tavoitteena on levittää restoratiivista oikeutta koko EU:n alueelle. Päätöksen teksti on saatavilla osoitteessa: eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52002IG1008%2801%29.

II. Koulutusmateriaalin laatiminen ja pilotointi

Koulutuksen suunnittelu käynnistyi kenttätietojen keräämisellä. Asunnottomien ja järjestöjen ammattilaisten kanssa järjestettiin fokusryhmiä¹⁸, joissa keskityttiin neljään alueeseen: sosiaalisiin suhteisiin, terveyteen, asumiseen ja toipumiseen. Osallistujia pyydettiin ehdottamaan muutoksia asunnottomien palveluihin ja tekemään ehdotuksia käytännön esimerkeistä, joita voitaisiin käyttää koulutuksessa. Esille nousi muun muassa valituksia eri sosiaalipalvelujen yhteyksien puutteesta, siitä, että sosiaalipalvelujen henkilöstö laiminlyö tai ei ymmärrä asunnottomien tarpeita, sekä sosiaalipalvelujen huonoista työoloista (henkilöstön suuri vaihtuvuus, koulutuksen puute, suuri työmäärä jne)¹⁹.

Kumppanuusorganisaatiot sisällyttivät nämä havainnot koulutusohjelmaan ja ajattelivat, että tulevat vertaistukihenkilöt voisivat saada aikaan myönteisiä muutoksia palveluissa. Valmennusohjelma sekä vertaisen ja kouluttajan käsikirja laadittiin yhdessä virtuaalisten ja fyysisten tapaamisten aikana vuosina 2020-2022. Alla on lyhyt katsaus vertaisten käsikirjan rakenteeseen ja sisältöön. Rakenteeltaan käsikirja on jaettu kahteentoista lukuun, joista kukin käsittelee tiettyä aihetta:

LUKU 1: VERTAISTUKI JA ATL-VALMENNUS

LUKU 2: VERTAISTUKIHENKILÖN ROOLIT

LUKU 3: VERTAISTUKI JA ASUNNOTTOMUUS

LUKU 4: MIELENTERVEYS JA TOIPUMINEN

LUKU 5: TRAUMA JA ASUNNOTTOMUUS

LUKU 6: OMAN KOKEMUKSEN HYÖDYNTÄMINEN TOISEN AUTTAMISEKSI

LUKU 7: VOIMAUTTAVA VERTAISTUKISUHDE

LUKU 8. IHMISSUHTEIDEN RAKENTAMINEN JA KORJAAMINEN

LUKU 9: VUOROVAIKUTUS JA VIESTINTÄ

LUKU 10: YHTEISTYÖ AMMATTILAISTEN KANSSA

LUKU 11: HYVINVOINTI JA TYÖSSÄ JAKSAMINEN

LUKU 12: VERTAISTUKIHENKILÖNÄ VERKOSTOISSA

Käsikirjan sisältö on monitieteinen ja sitä ohjaa käytännönläheinen lähestymistapa. Se on rakenteeltaan selkeä: yli puolet kustakin opintokokonaisuudesta koostuu käytännön toiminnoista. Viimeisessä yksikössä esitellään kahdentoista asunnottoman ihmisen tarinat, joiden avulla valmennettavat voivat pohtia, miten he toimisivat, jos he olisivat heidän vertaistukihenkilöitään. Kuvailimme lyhyesti kunkin luvun sisältöä.

Ensimmäisessä luvussa esitellään koulutuksen peruskäsitteitä, erityisesti vertaistuen tarkoitusta ja keskeisiä arvoja, ja toisessa luvussa syvennyttään vertaistukijan rooliin, roolimalliin ja luottamuksellisuuteen liittyviin kysymyksiin. Kolmannessa luvussa esitellään erityisesti rooleja, joita vertaistukihenkilöt voivat hoitaa asunnottomien kanssa, esimerkiksi työntekijöinä, vapaaehtoisina tai oikeuksien puolustajina. Lisäksi siinä esitellään ETHOS-typologia havainnollistamaan erilaisia asunnottomien tilanteita ja kokemuksia.

¹⁸ Diakonissalaitoksen säätiö kuuli myös kokemusasiantuntijoita, jotka ovat kokeneet asunnottomuuden ja toimivat vertaistukihenkilöinä.

¹⁹ Yhteenveto fokusryhmien tuloksista löytyy ATL-hankkeen uutiskirjeestä, n:o 1. https://www.atl-project.eu/wp-content/uploads/2021/03/VF_ATL-Newsletter1_-EN.pdf.

Seuraavissa luvuissa keskitytään mielenterveyskysymyksiin ja niiden yhteyksiin asunnottomuuteen. Luku neljä tarjoaa yleiskatsauksen yleisimpiin mielenterveysongelmiin. Siinä käydään ajankohtaista keskustelua siitä, mitä toipuminen tarkoittaa ja miten vertaistuki voisi olla osa sitä. Viidennessä luvussa keskustellaan traumatyypeistä ja väkivallasta.

Sen jälkeen käsikirjassa aletaan käsitellä vertaistuen käytäntöjä. Seitsemännessä luvussa käsitellään vertaisuhdetta ja korostetaan rajojen asettamisen, vastavuoroisuuden ja vertaisten voimaannuttamisen merkitystä. Kahdeksannessa luvussa esitellään työkaluja sosiaalisten konfliktien hallintaan. Se perustuu restoratiivisen oikeuden periaatteisiin, ja siinä osoitetaan, miten sitä sovelletaan sovitteluun ja useisiin tosielämän konflikteihin, jotka liittyvät asunnottomuuteen. Seuraavassa luvussa käsitellään tehokkaita viestintätekniikoita, kuten aktiivista kuuntelua sekä vakuuttavia ja tuomitsemattomia asenteita.

Luvussa 10 keskitytään vertaistukihenkilön rutiineihin ammatillisessa ympäristössä, kuten hänen suhteisiinsa työtovereihin ja omaan hyvinvointiin liittyviin käytäntöihin. Viimeisessä luvussa esitellään vertaisverkostojen tarjoamia mahdollisuuksia mm. kokemustenvaihtoon ja vaikuttamistyöhön.

Koulutusta kokeiltiin vuonna 2022 viidessä asunnottomille palveluja tarjoavassa kumppanijärjestössä. Kukin niistä järjesti koulutuksia kahdelle kohderyhmälle. Toisaalta asunnottomien parissa työskenteleville ammattilaisille, jotta he voisivat kouluttaa vertaistukihenkilöitä. Toinen ihmisille, joilla on omakohtaista kokemusta asunnottomuudesta, kouluttaen heitä toimimaan vertaistukihenkilöinä.

Ammattilaisille suunnatut koulutukset järjestettiin tammikuun ja toukokuun 2022 välisenä aikana. Kukin järjestö mukautti sen vapaasti omiin olosuhteisiinsa ja oppijoidensa tarpeisiin. Niinpä tapaamisten määrä ja muoto vaihtelivat kolmesta kahdeksaan, ja yhteensä järjestettiin kaksikymmentäseitsemän tapaamista, eli keskimäärin 5,4 tapaamista kumppania kohden. Jotkin koulutukset järjestettiin hybridikoulutuksina covid-19-rajoitusten vuoksi. Koulutuksen suorittaneista 73 ammattilaisesta 25 osallistui useimpiin istuntoihin verkossa.

Kurssin päätteeksi ammattilaiset vastasivat kyselylomakkeeseen, jossa oli avoimia ja suljettuja kysymyksiä. Avoimilla kysymyksillä oli tarkoitus arvioida kurssia kokonaisuutena ja kunkin luvun merkitystä. Kyselylomakkeen toisessa osassa, jossa ammattilaisten piti arvioida kutakin lukua asteikolla 1-5, pyrittiin arvioimaan useita indikaattoreita, jotta pilottikokeilun tuloksia voitiin vertailla kaikissa organisaatioissa ja saada tarkka kokonaisarvio koulutuksesta. Neljä viidestä organisaatiosta vastasi siihen, ja lopullinen keskiarvo oli 4,26 (pienin keskiarvo oli 3,87 ja suurin 4,55).

Ammattilaiset ottivat aiheen yleisesti ottaen myönteisesti vastaan, ja vertaistukihenkilöiden integroiminen organisaatioihin herätti paljon innostusta.

Rakenteen osalta vallitsi yleinen käsitys, että kurssin pitäisi keskittyä entistä enemmän käytännönläheisyyteen. Ajankäytön osalta vastakkaiset mielipiteet olivat tasapainossa: joidenkin mielestä aikaa oli liian vähän tärkeisiin asioihin syventymiseen, kun taas toisten mielestä oli vaikea sovittaa niin monia istuntoja sosiaalityöntekijän työtapoihin. Jotkut ehdottivat, että sen toteuttaminen työpaikalla voisi olla tehokkaampaa, kun oppimiselle ja sisällön pohtimiselle jäisi enemmän aikaa.

Potentiaalisten vertaistukihenkilöiden koulutukset järjestettiin maaliskuun 2022 ja marraskuun 2022 välisenä aikana. Koulutustilaisuuksiin osallistui yhteensä kuusikymmentäviisi osallistujaa ja viisikymmentäkuusi suoritti koulutuksen loppuun. Osallistujia valitessaan yhteistyökumppanit suosivat entisiä tai nykyisiä asiakkaita, jotka elivät jo lähes tai täysin itsenäisesti. Hätmajoitusta ylläpitävät järjestöt huomauttivat, että asiakkaita on vaikea saada osallistumaan keskipitkän aikavälin toimintaan, koska asiakkaiden vaihtuvuus on suurta ja kaikki priorisoivat välittömän palkkatyön tarjouksia. Fundacion Intrás ja

Sosiaalipsykiatrian seura P. Sakellaropoulos järjestivät useamman kuin yhden koulutusryhmän, jotta tavoiteltu osallistujamäärä saavutettaisiin.

Pääsääntöisesti järjestettiin kaksitoista tapaamista, yksi per luku, ja muutamat kouluttajat pitivät yhden tai kaksi ylimääräistä tapaamista. Kurssin suorittaneiden keskuudessa vallitsi yleinen käsitys, että syvälliseen sisältöön ja keskusteluihin ei ollut riittävästi aikaa. Ne yhdeksän osallistujaa, jotka eivät suorittaneet kurssia loppuun, sanoivat, että heillä priorisoivat työmahdollisuuksia ja henkilökohtaisia asioita.

Kunkin koulutuskokonaisuuden arviointi suoritettiin käyttämällä lomaketta, jossa oppijat arvioivat sen sisältöä, tarkoituksenmukaisuutta, kouluttajaa ja käytettävissä olevia aineellisia edellytyksiä. Osallistujia ohjeistettiin arvioimaan kutakin kohtaa pistein 1-5. Näin arvioitiin 10 asiaa kustakin luvusta.

Neljä viidestä pilottiorganisaatiosta suoritti arvioinnin useimmissa koulutustilaisuuksissa, ja lopullinen keskiarvo oli 4,65 (tilaisuuksien keskiarvot vaihtelivat välillä 4,46-4,88), mikä osoittaa myönteistä palautetta koulutuksesta. Monissa istunnoissa kouluttajat eivät kuitenkaan pystyneet täyttämään taulukkoa, koska osallistujien oli vaikea ymmärtää kaavaa ja arvioida numeerisesti, jolloin kerätyt tiedot eivät olisi luotettavia.

Kyselylomakkeen toisessa osassa oli viisi avointa kysymystä, joissa kysyttiin, kokivatko osallistujat voivansa vapaasti ilmaista mielipiteensä koulutustilaisuuksien aikana, mistä he pitivät eniten ja vähiten koulutuksessa, mitä mieltä he olivat koulutusmateriaalista ja oliko heillä parannusehdotuksia. Tämä arviointimuoto osoittautui tehokkaammaksi tietojen keräämisessä osallistujien käsityksistä koulutuksesta, sen yksiköistä ja mahdollisista puutteista. Lisäksi jokaisen luvun lopussa oli itsearviointitehtävä, joka kannusti osallistujia pohtimaan asiaa koko koulutuksen ajan.

Osallistujien vastaukset osoittavat, että he osallistuivat mielellään tehtäviin, joihin kuului henkilökohtaisten tarinoiden jakaminen ja vertaistukijan mahdollisten roolien pohtiminen. Tämän seurauksena toimintojen toteuttaminen vei itse asiassa enemmän aikaa kuin kouluttajat olivat alun perin suunnitelleet. Kaikissa organisaatioissa vaadittiin lisää aikaa ja lisäkoulutusta, mikä osoitti kiinnostusta aiheesta ja ehdotettua toimintaa kohtaan. Monet osallistujat pyysivät lisää koulutusmahdollisuuksia ja mahdollisesti työpaikalla tapahtuvaa koulutusta.

Mielenterveyttä käsittelevät yksiköt sitoutuivat osallistujat ja saivat erittäin myönteistä palautetta. Samoin harjoitukset, joihin sisältyi roolileikkejä ja opetetun sisällön käytännön soveltamista, saivat hyvää palautetta, erityisesti kun niissä esitettiin tilanteita, joita vertaistukihenkilö joutuu kohtaamaan ollessaan vuorovaikutuksessa vertaisten ja muiden ammattilaisten kanssa. Kuten edellä mainittiin, osallistujat pyysivät aikaa syvällisille keskusteluille joistakin kurssin aiheista. Yleisesti ottaen kommenttien sävy oli hyvin myönteinen, ja ajan puute oli tärkein havaittu puute.

Johtopäätökset

Kurssi onnistui sitouttamaan oppijat, ja valmennukseen liittyviin tehtäviin osallistuttiin mielellään. Henkilökohtaisten tarinoiden ja tunteiden jakaminen, joka on keskeinen osa koulutusta, ei haitannut osallistumista. Se sitoutti oppijat, mutta sen seurauksena kouluttajien oli vaikeampi hallita kullekin tapaamiselle varattua aikaa. Samoin kiinnostus koulutuksen pääteemaa, vertaistukijan rooliin valmistautumista kohtaan sai myönteisen vastaanoton kaikilta osallistujilta.

Koulutuksen muoto ja materiaalit ovat muokattavissa, ja tämä koettiin hyvänä. Koulutuskokonaisuuksia ja -tehtäviä voidaan mukauttaa erilaisiin tilanteisiin ja ryhmiin. Kyseessä ei ole vain eräänlainen ammatillinen koulutus, vaan myös väline, jonka avulla asunnottomuutta kokeneet ihmiset voivat voimaantua arvioimalla

uudelleen menneisyyden kehityskulkujaan ja ymmärtämällä, että heidän kokemuksensa on arvokas voimavara muiden ihmisten auttamiseksi. Heidän ammatillisen ja sosiaalisen integroitumisensa vahvistaminen ja heidän osallistumisensa järjestöihin, edunvalvontaryhmiin ja verkostoihin on heidän voimaantumisen tulosta.

Vaikka keskeyttämisprosentti oli huomattavan alhainen, koulutukseen voitaisiin mahdollisesti saada enemmän sitoutumista, jos se yhdistettäisiin palkalliseen harjoitteluohjelmaan asunnottomuuspalveluissa. Näin voitaisiin ottaa huomioon potentiaaliset osallistujat, joiden ei ole helppo käyttää aikaansa palkattomiin tehtäviin, vastata lisäharjoittelun tarpeeseen ja parantaa osallistujien mahdollisuuksia käyttää hankkimiaan taitoja ammatillisesti. Organisaatioille se on mahdollisuus rekrytoida vertaistukihenkilöitä ohittaen vaikeudet, joita kumppanit havaitsevat henkilöstön valintaprosessissa.

Osallistujien vaatimus lisäajasta ja lisäkeskusteluista voidaan osittain täyttää osallistumalla vertaistuki- ja asunnottomien verkostoihin, joita käsitellään kurssin viimeisessä yksikössä. Siltojen rakentaminen olemassa olevien järjestöjen ja asunnottomien johtamien liikkeiden välille voisi mahdollisesti levittää vertaistukimenetelmää ja samalla antaa osallistujille mahdollisuuksia sitoutua aiheeseen.

Hanke vahvistaa Erasmus+-ohjelman vielä liian vähän hyödynnettyjä mahdollisuuksia asunnottomien tarpeisiin kohdistuville hankkeille. Rahoitettujen hankkeiden monikansallinen luonne edistää hyvien käytäntöjen vaalimista ja levittämistä koko Euroopassa, ja nykyisessä ohjelmassa sosiaalista osallisuutta pidetään yhtenä painopistealueena.

Lähdeluettelo

Amore, K., Baker, M. and Howden-Chapman, P. (2011) **'The ETHOS Definition and Classification of Homelessness: An Analysis'**, European Journal of Homelessness, 5(2), pp. 19-37.

Campos, F. et al. (2016) **'Practical guidelines for peer support programmes for mental health problems'**, Revista de Psiquiatria y Salud Mental (English Edition), 9(2), pp. 97–110. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.rpsmen.2016.04.001>. (Accessed: 7 November 2022).

Cha, O. (2013). **"La santé des sans-abri"**. Bulletin de L'Académie Nationale de Médecine, Vol. 197/2,

European Commission. Directorate General for Employment, Social Affairs and Inclusion. and European Social Policy Network (ESPN). (2019) **Fighting homelessness and housing exclusion in Europe: a study of national policies**. LU: Publications Office. Available at: <https://data.europa.eu/doi/10.2767/624509> (Accessed: 7 November 2022).

European Commission Eurostat (2018) **'Ad-hoc Module on Material deprivation, well-being and housing difficulties'**. Available at: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/income-and-living-conditions/data/ad-hoc-modules>

Fuller-Thompson, E. J. Hulchanski and S. Hwang (2000). **The housing/health relationship: what do we know? Reviews on environmental health**. Vol. 15/1-2, pp. 109-33.

Gartner, A J, and F Riessman. **"Self-help and mental health."** Hospital & community psychiatry vol. 33,8 (1982): 631-5. doi:10.1176/ps.33.8.631

Mead S, Hilton D, Curtis L. **Peer support: a theoretical perspective**. Psychiatr Rehabil J. 2001;25(2):134–41.

Mead S. **Defining peer support. Intentional peer support: an alternative approach**. 2003. Available at: <https://www.intentionalpeer support.org/?v=b8a74b2fbcbb> (Accessed: 7 November 2022).

Nestor, P. Galletly C. **The employment of consumers in mental health services: politically correct tokenism or genuinely useful?** Australas Psychiatry, 16 (2008), pp. 344-347.

Hulchanski, E. J., Hwang, S. (2000). **The housing/health relationship: what do we know? Reviews on environmental health**. Vol. 15/1-2, pp. 109-33.

O'Sullivan, E., Pleace, N., Busch-Geertsema, V. and M. Filipovič Hrast (2020) **Distorting Tendencies in Understanding Homelessness in Europe**, European Journal of Homelessness 14(3) pp.121-147

OECD (2020), **'Better data and policies to fight homelessness in the OECD'**, Policy Brief on Affordable Housing, OECD, Paris, available at: <http://oe.cd/homelessness-2020>. (Accessed: 7 November 2022).

Pleace, N. (2016) **Excluded by Definition: The Under-representation of Women in European Homelessness Statistics**, in: P. Mayock and J. Bretherton (Eds.) *Women's Homelessness in Europe* pp.105-125. (London: Palgrave Macmillan).

Romaszko, J. et al. (2017). "**Mortality among the homeless: causes and meteorological relationships**". *PLoS one*, vol. 12/12, p. e0189938

Serme-Morin, C. and Coupechoux, S. (eds) (2022) **Seventh Overview of Housing Exclusion in Europe 2022**. FEANTSA, Abbé Pierre Foundation.

<https://www.feantsa.org/en/report/2022/06/30/?bcParent=27>

World Health Organization. Division of Mental Health & WHO Initiative of Support to People Disabled by Mental Illness. (1989). **Consumer involvement in mental health and rehabilitation services**. World Health Organization. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/62368>

Zehr, Howard. **Changing Lenses: A New Focus for Crime and Justice**. Scottsdale, PA: Herald Press, 1990

Zehr, Howard. **The Little Book of Restorative Justice**. Intercourse, PA: Good Books, 2002.

Accommodating a travelling **life**

Euroopan komissio tukee tämän julkaisun tuottamista, mutta ei vastaa sen sisällöstä, joka heijastaa ainoastaan kirjoittajien näkemyksiä. Komissio ei ole vastuussa siitä, miten tämän julkaisun sisältämiä tietoja mahdollisesti hyödynnetään.